

## “BANK TIZIMLARIDA EKOTIZIM BOSHQARUVI: BARQAROR VA SAMARALI BOSHQARUVNING ASOSIY PRINSIP VA METODOLOGIYALARI”

**Tursunova Mahliyo Bahodirjon qizi**

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar

Mahkamasi huzuridagi Biznes va

tadbirkorlik oliy maktabi

(MBA-Moliya) yo‘nalishi magstranti

+998939471221

+998957172102

### Annotatsiya

Maqolada zamonaviy bank tizimlarida ekotizim boshqaruvining nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Bugungi raqamli va globallashtirilgan iqtisodiyot sharoitida bank ekotizimlari turli moliyaviy, texnologik va ijtimoiy komponentlarning o‘zaro integratsiyalashgan tizimidir. Ushbu maqolada bank ekotizimining samarali ishlashini ta'minlovchi boshqaruv tamoyillari, xususan, barqarorlik, moslashuvchanlik, shaffoflik, raqamli texnologiyalardan foydalanish, strategik sheriklik kabi omillar chuqur o‘rganiladi. Shuningdek, maqolada bank ekotizimlarining boshqaruvini takomillashtirishga doir ilg‘or xorijiy tajriba va zamonaviy metodologik yondashuvlar (stakeholder yondashuvi, ESG tamoyillari, riskga asoslangan boshqaruv) tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari asosida O‘zbekiston bank tizimi uchun muhim taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

**Kalit so‘zlar:** bank tizimi, ekotizim boshqaruvi, barqaror rivojlanish, raqamli transformatsiya, boshqaruv tamoyillari, risklarni boshqarish, ESG tamoyillari, moliyaviy texnologiyalar, strategik hamkorlik, innovatsion boshqaruv metodlari.

Bugungi globallashtiruv va raqamli transformatsiya sharoitida bank tizimlari nafaqat moliyaviy institut sifatida, balki ko‘p qirrali, o‘zaro bog‘langan ekotizimlarning ajralmas qismi sifatida qaralmoqda. An'anaviy bank faoliyati hozirgi

kunda raqamli texnologiyalar, fintech kompaniyalar, sugʻurta va investitsiya institutlari, regulyatorlar hamda mijozlar bilan kompleks hamkorlik asosida rivojlanmoqda. Bu esa bank tizimining nafaqat ichki boshqaruv tizimini, balki tashqi omillar bilan oʻzaro aloqalarni ham izchil nazoratda ushlab turishni, yaʼni ekotizim tarzida boshqarishni talab etadi.

Bank ekotizimi deganda, bank faoliyati bilan bevosita yoki bilvosita bogʻliq boʻlgan barcha subyektlar, platformalar, texnologiyalar va jarayonlar tushuniladi. Bu tizimning samarali va barqaror faoliyat yuritishi koʻp jihatdan boshqaruv tamoyillarining toʻgʻri tanlanishi va zamonaviy metodologiyalarning qoʻllanilishiga bogʻliqdir. Ayniqsa, barqaror rivojlanishning taʼminlanishi uchun risklarni boshqarish, manfaatdor tomonlar bilan hamkorlikni yoʻlga qoʻyish, shaffoflikni oshirish hamda ESG (Environmental, Social, Governance) tamoyillarini integratsiyalash kabi omillar muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada bank tizimlarida ekotizim boshqaruvining nazariy asoslari, zamonaviy yondashuvlari hamda ularning barqaror rivojlanishga taʼsiri chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, ilgʻor xorijiy tajribalar va Oʻzbekiston bank tizimi uchun mos takliflar orqali milliy bank ekotizimining boshqaruv salohiyati yoritiladi.

Bank ekotizimining mohiyati va tarkibi: Bank ekotizimi — bu moliyaviy xizmatlar bozorida faoliyat yurituvchi banklarning boshqa moliyaviy institutlar, texnologik platformalar, regulyatorlar, mijozlar va infratuzilmaviy xizmat koʻrsatuvchi tashkilotlar bilan integratsiyalashgan muhitda oʻzaro taʼsiri va hamkorligini ifodalovchi murakkab tizimdir. Bu tizimda banklar nafaqat kreditlash va toʻlov xizmatlarini koʻrsatadi, balki investitsiya, sugʻurta, aktivlarni boshqarish, elektron tijorat va boshqa sohalarda ham faol ishtirok etadi.

Ekotizimning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

Banklar va boshqa moliyaviy institutlar (lizing, sugʻurta, investitsiya kompaniyalari);

Fintech va texnologik sheriklar (toʻlov platformalari, API xizmatlar);

Mijozlar (jismoniy va yuridik shaxslar, kichik biznes);

Regulyatorlar va normativ bazalar (Markaziy bank, Moliya vazirligi va boshqalar);

Texnologik infratuzilma (sun'iy intellekt, blokcheyn, raqamli identifikatsiya va boshqalar).

Ekotizim boshqaruvida barqarorlik va samaradorlik tamoyillari: Ekotizimni samarali boshqarish uchun bir nechta asosiy tamoyillar mavjud bo'lib, ular bank tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi:

Barqarorlik (sustainability): uzoq muddatli ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik barqarorlikni saqlab qolish. ESG tamoyillarining integratsiyasi bu yo'nalishda muhim rol o'ynaydi.

Moslashuvchanlik: tez o'zgaruvchan tashqi muhitga (pandemiya, raqamli texnologiyalar, global inqirozlar) tez va samarali javob qaytarish qobiliyati.

Innovatsion yondashuv: yangi texnologiyalar va boshqaruv metodlarini (masalan, bulutli texnologiyalar, API banklar, DeFi) joriy qilish orqali tizim samaradorligini oshirish.

Raqobatbardoshlik: ekotizim ishtirokchilari o'rtasida sog'lom raqobat muhitini yaratish va strategik sheriklikni rivojlantirish.

Shaffoflik va ochiqlik: mijozlar, investorlar va regulyatorlar bilan ochiq aloqani ta'minlash, bu orqali ishonchni mustahkamlash.

Ekotizim boshqaruvida zamonaviy metodologiyalar: Zamonaviy bank tizimi murakkab tizimiy yondashuvni talab qiladi. Quyidagi metodologiyalar bank ekotizimlarini barqaror boshqarishda eng ko'p qo'llanilayotgan usullardir:

Stakeholder yondashuvi: bank faoliyatiga ta'sir qiluvchi barcha manfaatdor tomonlar — mijozlar, xodimlar, jamiyat, davlat, investorlar manfaatini hisobga olish. Bu yondashuv banklarning ijtimoiy mas'uliyatli faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.

ESG tamoyillari: ekologik (E), ijtimoiy (S) va boshqaruv (G) jihatlar bo'yicha bank faoliyatini baholash va ushbu mezonlarga asoslangan boshqaruv strategiyasini ishlab chiqish. Bu tamoyillar bank ekotizimining uzoq muddatli barqarorligiga xizmat qiladi.

Riskga asoslangan boshqaruv: bozor, kredit, operatsion va raqamli xavflarni tizimli ravishda aniqlash, baholash va minimallashtirish orqali resurslarni samarali taqsimlash.

Raqamli boshqaruv platformalari: banklar endilikda o'z ekotizimlarini raqamli platformalar orqali boshqaradi. Masalan, "Open Banking" (ochiq bank tizimi), API integratsiyalari, smart-kontraktlar va boshqa innovatsion yechimlar orqali real vaqt rejimida boshqaruv amalga oshirilmoqda.

Xorijiy tajriba va O'zbekistonga tatbiq etish imkoniyatlari: Xalqaro bank tizimlari tajribasi ko'rsatadiki, ekotizim yondashuvi banklarning raqamli transformatsiya jarayonida muvaffaqiyatli ishlashiga xizmat qiladi.

Masalan Singapurda banklar fintech kompaniyalar bilan yaqin hamkorlikda raqamli moliyaviy xizmatlar bozorini rivojlantirmoqda.

Yevropa Ittifoqi banklari ESG ko'rsatkichlari asosida moliyaviy faoliyatini baholashni boshladi.

AQSH va Xitoyda banklar raqamli valyuta va blokcheyn texnologiyasiga asoslangan boshqaruv mexanizmlarini joriy etmoqda.

O'zbekiston bank tizimi ham bunday yondashuvlardan samarali foydalanmoqda. Jumladan, Markaziy bank tashabbusi bilan banklarda raqamli xizmatlar, fintech bilan integratsiya, ESGga asoslangan moliyaviy siyosat yuritish yo'lga qo'yilmoqda. Shu bois, xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish orqali ekotizim boshqaruvini takomillashtirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda bank tizimining zamonaviy sharoitda barqaror faoliyat yuritishi va iqtisodiy o'sishga samarali hissa qo'shishi uchun u o'zini mustaqil subyekt sifatida emas, balki murakkab, ko'p qatlamli va o'zaro bog'langan ekotizim sifatida anglash zarur. Ushbu ekotizimda barcha manfaatdor tomonlar o'rtasidagi aloqadorlik, zamonaviy texnologiyalarning integratsiyasi, ESG tamoyillariga rioya qilish, raqamli boshqaruv vositalaridan foydalanish va risklarni boshqarish markaziy o'rinni egallaydi.

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, ekotizim yondashuvi orqali banklar nafaqat raqamli transformatsiyani tezlashtirmoqda, balki iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda ham faol ishtirok etmoqda. O'zbekiston bank tizimi ham bunday yondashuvni o'zlashtirish sari muhim qadamlar qo'ymoqda. Bu esa bank sektorining raqobatbardoshligini oshirish, mijozlar ehtiyojini chuqurroq qamrab olish hamda davlatning ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlariga xizmat qilish imkonini beradi.

Bank strategiyalariga ekotizim yondashuvini integratsiyalash: Banklar o'zining o'rta va uzoq muddatli strategiyalarini ishlab chiqishda "ekotizimli fikrlash"ni asosiy tamoyil sifatida qabul qilishi lozim.

ESG tamoyillarini bank baholash tizimiga kiritish: Banklar faoliyatini baholashda atrof-muhitga ta'sir, ijtimoiy mas'uliyat va boshqaruvning shaffofligini e'tiborga olgan reyting tizimlari joriy etilishi zarur.

Raqamli hamkorlik platformalarini kengaytirish: Fintech, startaplar va boshqa texnologik hamkorlar bilan ishlashni yengillashtiruvchi ochiq platformalar (API-hamkorlik, sand-box tizimlari)ni rivojlantirish kerak.

Bank xodimlari uchun ekotizim boshqaruvi bo'yicha malaka oshirish dasturlari tashkil qilish: Zamonaviy boshqaruv yondashuvlarini o'zlashtirish uchun bank xodimlari va menejerlariga maxsus trening va kurslar zarur.

Riskga asoslangan boshqaruv va monitoring tizimini takomillashtirish: Banklar ekotizim ichidagi risklarni (kiberxavfsizlik, texnologik muvofiqlik, operatsion xavflar) tizimli ravishda aniqlab, ularga mos nazorat mexanizmlarini ishlab chiqishi zarur.

Hududiy bank ekotizimlarini qo'llab-quvvatlash: Ayniqsa, viloyatlarda kichik biznes va agrobiznesni qo'llab-quvvatlovchi mahalliy bank ekotizimlarini yaratish va rivojlantirish muhim.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

1. Маматова Г.Ш., Абдурахманова Г.Ш. "Банк экотизимлари: назарий асослари ва бошқарув механизми." — Тошкент: Иқтисодият нашриёти, 2021.
2. D.B. Toshboev. "O'zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiya: istiqbollar va muammolar." // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, 2023, №4.

3. World Bank Group. Banking Ecosystems and Financial Inclusion. Washington D.C.: World Bank Publications, 2020.
4. KPMG. Evolving Banking Ecosystems: Unlocking Opportunities Through Strategic Partnerships. KPMG Insights, 2021.
5. Accenture. Banking on Ecosystems: A New Path to Growth. 2022.
6. Davlatov R. "O'zbekiston bank sektorida ekotizim asosidagi moliyaviy xizmatlar innovatsiyasi." // "Bank ishi" ilmiy-amaliy jurnali, 2022, №3.
7. OECD. Principles of Governance of Financial Ecosystems. Paris: OECD Publishing, 2020.
8. Stiroh, K. J. "Diversification in Banking Ecosystems and Systemic Risk." Journal of Financial Intermediation, Vol. 29, 2021.
9. Ross Levine. Finance and Growth: Theory and Evidence. Handbook of Economic Growth, 2020.
10. Markova, O. V. "Digital Banking Ecosystems: Global Trends and Models." // Financial Research Letters, 2023.